

PAVELO TROSTO ŠIMTMEČIUI

Algirdas Sabaliauskas

Gana gausioje čekų baltistų šeimoje garbinga vieta tenka ilgamečiui Prahos Karlo universiteto (*Universita Karlova*) profesoriui, garsiojo Prahos lingvistinio būrelio nariui Pavelui Trostui.

Būsimasis mokslininkas gimė 1907 m. spalio 3 d. Šternberke, Moravijoje. Jo tėvas buvo Čekijos vokietis, motina žydė. P. Trosto vaikystė ir studentiški metai daugiausia prabėgo Brno mieste, dvikalbėje čekų ir vokiečių aplinkoje. Ši aplinkybė paliko ir tam tikrus pėdsakus jo, kaip būsimąjo kalbininko, tyrinėjimuose.

Pasiturintys tėvai sūnui galėjo sudaryti ypač palankias mokymosi sąlygas. Brno mieste jis baigė klasikinę gimnaziją. Vietos universitete studijavo germanistiką, romanistiką, slavistiką ir lyginamąją kalbotyrą. Vėliau studijas tęsė senajame Prahos Karlo universitete. Čia 1934 m. apgynė lyginamosios kalbotyros daktaro disertaciją. Svarbiausiais savo mokytojais P. Trostas laikė Prahos lingvistinės mokyklos kūrėjus Bohuslavą Havránką ir Romaną Jakobsoną.

Gavęs Švietimo ministerijos stipendiją, 1937–1938 m. jis keletą mėnesių praleido Kaune. Vytauto Didžiojo universitete studijavo lietuvių kalbotyrą, ypač domėjosi tautosaka, susidraugavo su dar neseniai savo mokslinę veiklą pradėjusiu kalbininku Petru Joniku. Per palyginti trumpą laiką jis gana gerai išmoko kalbėti lietuviškai.

Skaudžius pėdsakus P. Trosto biografijoje paliko vokiečių okupacija ir Antrasis pasaulinis karas. Hitlerininkams užėmus Čekoslovakiją, mokslininkas buvo suimtas, kurį laiką kalintas koncentracijos stovykloje Aukštutinėje Silezijoje, o vėliau iki karo pabaigos buvo internuotas stovykloje Žatece (Šiaurės Čekija).

Netrukus po karo pabaigos P. Trostas pradėjo dirbti Brno, o vėliau Olomouco universitetuose, kur dėstė germanistiką ir bendrosios kalbotyros dalykus. Nuo 1956 m. jis pradėjo dėstyti Prahos Karlo universitete. 1961 m. buvo paskirtas šio universiteto Lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros ir baltų filologijos profesorium. Kaip vizituojuantis profesorius jis taip pat yra skaitęs paskaitas Vienos, Getingeno universitetuose. 1967 m. Getingeno Mokslų akademija P. Trostą išrinko savo nariu korespondentu. 1979 m. Austrijos Mokslų akademija ir Vienos universitetas už mokslinę veiklą čekų kalbininkui paskyrė Herderio premiją¹.

Mirė Pavelas Trostas 1987 m. sausio 6 d. Prahoje. Ten jis buvo ir kremuotas².

P. Trostas – retos erudicijos mokslininkas. Nuo pat mokslinės pradžios jį domino ne tik kalbotyros, bet ir literatūros, tautosakos problemos. Šalia savo pagrindinių – germanistikos, bohemistikos, baltistikos tyrinėjimų, jis yra paskelbęs idomų straipsnių, skirtų hebrajų, jidiš, čigonų kalboms, tabu, argo problemoms, domino jį Bertolto Brechto, Franzo Kafkos, Franzo Werfelio, Heinricho Heine's, Friedricho Schillerio, Levo Tolstojaus, Antono Čechovo kūryba. Jis buvo aktyvus Prahos lingvistinio būrelio narys (į būrelio narius po skaityto pranešimo buvo priimtas 1935 m.).

Anksti prasidėjo ir P. Trosto veikla baltistikos srityje. Dar prieš atvykdamas į Kauną jis jau buvo susidomėjęs latvių tautosaka. 1936 m. italų žurnale „Studi Baltici“ P. Trostas paskelbė straipsnį apie latvių liaudies dainų eilėdarą³. Studijuodamas Kaune, „Naujosios Romuvos“ žurnale jis lietuvių kalba paskelbia ir pirmąjį savo lituanistikos srities straipsnį „Apie lietuvių liaudies dainos esmę“⁴. Straipsnyje autorius pabrėžia, kad „Lietuvių liaudies daina yra didis lituanistikos dalykas, liečiąs tautinę ir pasaulinę kultūrą. Dainos tyrinėjimas atsidūrė prieš plačius ir svarius uždavinius“ (p. 1). Toliau jis, remdamasis Piotro Bogatyriovo ir Romano Jakobsono darbais, aptaria liaudies dainos specifiką, parodo, kuo liaudies poezija skiriasi nuo kitos poezijos.

Kauno viešnagės metu P. Trostas lietuvių kalba paskelbia dar vieną straipsnį, šį kartą drauge su P. Joniku apie Nikolajų Trubeckojų ir jo kartu su R. Jakobsonu sukurta naują kalbotyros šaką – fonologiją⁵. Autoriai nepamiršo paminėti, kad „Garsioji kunigaikščių Trubeckoj giminė, kilusi iš lietuvių, yra davusi daug įžymių rusų kultūros darbininkų“ (p. 455). Straipsnyje pirmą kartą lietuvių kalbotyroje glaustai

¹ Malonu pažymėti, kad šia ypač prestižine premija yra pagerbti lietuviai kalbininkas Zigmąs Zinkevičius, poetas Justinas Marcinkevičius, taip pat latvių poetė Vizma Belševica.

² Bahuslav Havránek. Pavlu Trostovi k jeho šedesátce, *Slovo a slovesnost*, 1967, r. 28, p. 337–340; Jaroslav Popela, Jaromír Povejšil. Soupis prací prof. Pavla Trosta, *Ten pat*, p. 440–446; Skalička Vladimír. P. Trost sedmdesátníkem, *Slovo a slovesnost*, 1977, r. 38, p. 257–258; Jaroslav Popela, Jaromír Povejšil. Soupis prací profesora Pavla Trosta 1967–1977, *Ten pat*, p. 350–352; Algirdas Sabaliauskas. Pavelas Trostas, kn.: *Žodžiai ir žmonės*, Vilnius, 1974, p. 202–204; Algirdas Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, 1940–1980 m.*, Vilnius, 1982, p. 167–169; Jonas Palionis. Pavelas Trostas, *Baltistica*, 1988, t. 24 (2), p. 217–218.

³ Pavel Trost. Zur Vergestalt der lettischen Volkslieder, *Studi Baltici*, 1935–1936, p. 109–111.

⁴ Pavel Trost. Apie lietuvių liaudies dainos esmę, *Naujoji Romuva*, 1938, Nr. 45 (407), p. 1–2.

⁵ Pavelas Trostas ir Petras Jonikas. N. Trubeckoj ir naujoji kalbotyros mokykla, *Židinys*, 1938, Nr. 10, p. 455–456.

išdėstomi fonologijos pagrindai. Kadangi N. Trubeckojus ką tik netikėtai buvo miręs, autoriai paminėjo, kad jų straipsnis yra „nekrologo vietoje“.

Lietuvių liaudies dainos P. Trostą domino ir vėlesniuoju jo mokslinės veiklos laikotarpiu. Antai 1961 m. jis Varšuvoje paskelbė straipsnį apie lietuvių liaudies dainų metrą⁶.

Labai domino jį Kristijono Donelaičio kūryba⁷. Taip pat negalima pamiršti, kad profesoriaus P. Trosto paskatinta Hana Jechova būrų dainiaus kūrinį išvertė į čekų kalbą (K. Donelaitis. *Roční doby*, Praha, 1960).

1956 m. Prahoje išėjo P. Trosto parengta lietuvių rašytojų apsakymų rinktinė (*Litvské povídky*). Iš 26 rinktinėje skelbiamų apsakymų dešimt pats P. Trostas ir išvertė. Taip pat jis parašė baigiamąjį žodį apie lietuvių literatūrą. Keletą straipsnių lietuvių literatūros klausimais P. Trostas parašė enciklopediniam leidiniui „Rašytojų žodynas. Tarybų Sąjunga“ (*Slovník spisovatelů. Sovětsky svaz*, t. 1–2, Praha, 1977).

Žinoma, jį, kaip kalbininką, daugiausia domino lietuvių kalbos problemos. Vertingų straipsnių jis paskelbė lietuvių kalbos sintaksės, morfologijos, fonologijos klausimais. Domino jį senieji baltų ir slavų kalbų santykiai. Savo pažiūras šiuo klausimu jis išdėstė 1958 m. Maskvoje IV tarptautiniame slavistų suvažiavime skaitytame pranešime⁸. Pagrindinė čekų filologo išvada yra tokia: „Jau seniai paaiškėjo ir kuo toliau vis labiau darosi aišku, kad baltų ir slavų kalbose yra daugybė sutampančių smulkių morfologinių bruožų. Pagal šį kriterijų pirmenybę reikia suteikti baltų-slavų kalbinės vienybės tezei. Tai neturėtų būti absoliuti vienybė kiekviename etape. Galima ir reikia, be abejo, atsižvelgti į senas skirtybes leksikos srityje, pvz., *sáulė* ir *сѣлъсь* turi tą patį indoeuropietišką, o ne baltų-slavų pagrindą. Kuris nors baltų dialektas galėjo turėti ilgesnius ir glaudesnius kontaktus su slavų kalbomis, todėl ir esama baltų-slavų dalinių sutapimų, t. y. sutinkamų tik kai kuriose baltų kalbose.

Jeigu indoeuropiečių kalbų sferoje yra neabejotina indoiranėnų vienybė, tai tada labai galima ir baltų-slavų vienybė“ (p. 227).

P. Trostas yra paskelbęs straipsnį ir apie Čekoslovakijos baltistikos tradicijas⁹.

Būdingas P. Trosto straipsnių bruožas, kad jie dažniausiai yra trumpi. Tačiau juose kondensuotai išdėstomos įdomios mintys.

1995 m. Prahoje buvo išleista P. Trosto straipsnių rinktinė „Straipsniai apie kalbas ir literatūrą“ (*Studie o jazycích a literatuře*). Joje iš beveik penkių šimtų

⁶ Pavel Trost. Das Metrum der litauischen Volkslieder, in: *Poetics. Poetyca. Ποэмυκα*, t. 1, Warszawa, 1961, p. 119–125.

⁷ Pavel Trost. Antikizující Donalitiis, in: *Classica Atque Mediaevalia Jaroslav Ludvíkovský*, Brno, 1975, p. 285–287; Donalitiis, *Literatūra*, 1976, 18 (1), p. 85–86; Donalitiis II, *Literatūra*, 1978, t. 20 (1), p. 63–64; Anmerkungen zu Donelaitis, in: *Symposium Balticum: A Festschrift to Honour Professor Velta Rūķe-Draviņa*, Hamburg, 1990, p. 535–540.

⁸ Pavel Trost. K otázce baltoslovanských jazykových vztahů, *Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*, Praha, 1958, p. 221–227.

⁹ Pavel Trost. Baltistische Traditionen in der ČSSR, *Zeitschrift für Slawistik*, 1984, Bd. 29 (2), p. 232–234.

mokslininko parašytų straipsnių publikuojama 147, iš jų 14 susiję su lietuvių kalba ir literatūra¹⁰.

Baltistikos tradicijoms Čekijoje labai svarbi P. Trosto pedagoginė veikla. Šiuo metu Prahos Karlo universitete šias tradicijas ypač sėkmingai tęsia buvęs P. Trosto mokinys profesorius Jiřís Marvanas. O žymiojo Brno universiteto baltisto profesoriaus Adolfo Erharto P. Trostas buvo disertacijos komiteto narys.

Reikėtų pridurti, jog tam tikrų ryšių su Lietuva turi ir P. Trosto žmona – žymi čekų rašytoja Helena Šmahelova (1910–1997), psichologinių romanų, jaunimo apsakų, memuarų autorė. Savo metu jos knygos „Sparnuotoji jaunystė“, „Penketas iš Karlo gatvės“, „Geroji viltis“ buvo gerai žinomos mūsų jaunimui. Kai vienos jos knygos pasirodymo proga „Lietuvos pionieriuje“ buvo įdėta žinutė, jog šios knygos autorei galima parašyti ir lietuviškai, jaunieji skaitytojai rašytoją verste užvertė laiškais, ir P. Trostas sugaišo nemaža laiko, žmonai versdamas jos skaitytojų lietuvių samprotavimus.

Šiaip profesorius P. Trostas buvo geraširdis, labai nepraktiškas, kartais gerokai išsiblaškęs žmogus. Apie jį kolegos profesoriai ir studentai pasakojo ir tikriausiai kūrė anekdotus. Tai jis nežinojęs, kur galima nusipirkti duonos, tai žmonos paprašytas katei nupirkti kepenų, jis parduotuvėje paprašęs du šimtus gramų katės kepenėlių. Žmona vairavusi ir šeimos automobilį (net ir senatvėje ji buvusi puiki vairuotoja). Apskritai P. Trostas buvo iš tų humanitarų, kurie, įsigilinę į savo darbą, pernelyg pamėgę savo specialybę, į „žemiškus“ dalykus daug dėmesio nekreipia.

Labai subtiliai P. Trosto portretas yra pateiktas Halinos Korsakienės knygoje „Veidai ir likimai“ (Vilnius, 1982, p. 493–503).

Neiškenčiu nepridėjęs keletą smulkmenų ir apie savo bendravimą su šiuo mūsų kultūrai ir mokslui daug nusipelnusiu žmogumi. Pirmą kartą P. Trostą sutikau 1958 metų rudenį Maskvoje, ten vykusiame IV tarptautiniame slavistų suvažiavime. Pamačiau jį vieną einantį universiteto koridoriumi ir užkalbinau. Pirmiausia jis mane nustebino, kad gana gerai kalbėjo lietuviškai, ko negalėjau pasakyti apie ten sutiktą kitą žymų čekų baltistą, taip pat prieš Antrąjį pasaulinį karą kurį laiką gyvenusį Lietuvoje, Brno universiteto profesorių Václavą Macheką. Išgirdęs mano pavardę, P. Trostas pasakė, kad mane žinaš – „Jūs tyrinėjate Macheko tematiką“. Šį sakinį reikėtų suprasti taip. Aš buvau paskelbęs keletą straipsnių apie baltų kalbų žemės ūkio augalų pavadinimų kilmę ir juose dažnai minėdavau profesoriaus V. Macheko knygą „Čekiški ir slovakiški augalų pavadinimai“ (*Česká a slovenská jména rostlin*, Praha, 1954). Beje, man ją dovanų iš Maskvos buvo parvežęs Leonardas Sauka.

Antrą kartą su profesorium susitikau 1961 metų pavasarį. Tada aš su turistine grupe keliavau po Vengriją ir Čekoslovakiją. Niekai neprisimenu, kokia misija, tik žinau, kad ne savo reikalais, tada aš aplankiau P. Trostą jo bute kažkur Prahos centre (Bolzanova gatvė?). Savo namo (Na Mičánce 20) jis tada dar neturėjo. Prisimenu

¹⁰ Plg. *Gimtoji kalba*, 1996, Nr. 11, p. 29; Arnoldas Piročkinas. Kelia idėjų, plečia akiratį, ugdo metodiką, *Diena*, 1996, liepos 29.

labai aukštą kambarį, didžiules knygų lentynas ir sienas nukabinėtas moderniojo meno paveikslais. Vaišino profesoriaus žmona, priešingai savo vyrui, man ji pasirodė esanti labai energinga, mėgstanti puoštis. Su profesorium mes kalbėjome lietuviškai. Žmona į mūsų pokalbį įsiterpdavo vokiškai. Taip pat ji atnešė parodyti ką tik iš Lietuvos gautą savo knygos vertimą. P. Trostas man pasakojo apie dabartinę čekų kalbotyrą. Džiaugėsi, kad Sovietų Sąjungoje pagaliau žlugo akademiko Nikolajaus Marro sukurtas „naujasis kalbos mokslas“, skaudžiai palietęs ir čekų kalbotyrą. Pasakojo, kad jam iš Latvijos nuolat rašanti buvusi žymiojo latvių kalbininko Janio Endzelyno žmona Marta Grimma. Profesorius pridūrė, kad jos laišakai jam kartais atrodantys gana keisti. Šį mūsų pokalbio epizodą aš ypač prisiminiau, kai po kelių metų Rygoje sutikau M. Grimmą ir ji man rodė P. Trosto jai rašytus laiškus. Juos, kaip kokią relikviją, ji buvo atsinešusi į J. Endzelyno šimtųjų gimimo metinių minėjimą. Šie laišakai M. Grimmai, audringos prigimties romantikei, tuo metu populiariai latvių poetei ir publicistei¹¹, tikriausiai priminė dienas, kai ji, jau ištekėjusi už J. Endzelyno, kaip Latvijos kultūros fondo stipendiantė, 1929–1931 m. Prahos Karlo universitete studijavo literatūrą.

Profesoriaus žmona turėjo kažkur išvykti. Mes likome dviese. Tiesa, su rašytoja atsiveikinant įvyko juokingas „incidentas“. Jau eidama pro duris, ji vokiškai pasakė: „Iki malonaus susitikimo jūsų Rygoje!“ Vargšas profesorius net pašoko iš kėdės. Aš neįsivaizduoju, kad ji būtų nežinojusi Lietuvos sostinės. Tai buvo paprastas *lapsus linguae*, nors apskritai anais laikais tolimesniems mūsų kaimynams visų Pabaltijo respublikų sostinė dažnai būdavusi Ryga.

Rytojaus dieną draugai man pranešė, kad manęs viešbutyje ieškojęs kažkoks lietuviškai kalbantis čekas. Be to, jis palikęs man perduoti du paketėlius. Iš karto nujaučiau, kad čia būta P. Trosto. Vienas paketėlis buvo skirtas man, kitas – „Vagos“ leidyklos redaktoriui, vertėjui iš čekų kalbos Vytautui Visockui. Suprantama, toks profesoriaus poelgis mane labai sujaudino. Paketėliuose buvo nailoniniai marškiniai ir kaklaraiščiai. Nailoninių marškinių mada tada dar buvo vos prasidėjusi ir jie Sovietų Sąjungoje kol kas buvo didelis turtas. Tikriausiai mano parvežta dovana džiaugėsi ir Vytautas Visockas.

Po šio susitikimo pradėjau su P. Trostu susirašinėti. Išliko keliolika jo laiškų. Tiesa, jie, kaip ir daugelis jo straipsnių, buvo trumpučiai, visi rašyti lietuvių kalba.

Paskutinį kartą su profesorium susitikau 1968 metų vasarą Prahoje. Tada ten vyko VI tarptautinis slavistų suvažiavimas. Susitikome dar suvažiavimo išvakarėse. Paklaustas, kaip jis jaučiasi, atsakė: „Dabar jau gerai.“ Mat buvo tartum atslūgęs Sovietų Sąjungos ir Čekoslovakijos Prahos pavasariu prasidėjęs konfliktas. Deja, ne ilgam. Suvažiavimo metu man didžiulį išpūdį paliko garbės doktoratų teikimas. Mačiau, kaip pro didingą Karlo statulą, griaudžiant vargonų muzikai, viduramžių togomis apsiautę praėjo žymieji čekų filologai, tarp kurių buvo ir P. Trostas. Garbės daktarų vardai tąsyk buvo suteikti bulgarų indoeuropeistui Vladimirui Georgijevui, lenkų polonistui Witoldui Doroszewskiui, rusų filologui Viktorui Žirmunskiui

¹¹ Plg. Pēteris Savickis. *Līvija Endzelīna*, Rīga, 1987, p. 20–21.

ir garsiajam Pavelo Trosto mokytojui Romanui Jakobsonui, kuris, tiesą sakant, bent jau trečiajame iš eilės slavistų suvažiavime buvo centrinė jo figūra. Suvažiavimo metu P. Trostas dažnai kartu vaikštinėdavo su R. Jakobsonu. Veikiausiai P. Trostui turėčiau būti dėkingas, kad ir aš gal penkiolika minučių turėjau progą pabendrauti su šia mūsų laikų filologijos įžymybe.

Baigiantis suvažiavimui P. Trostas mane kvietė vakarienės jo namuose, kur turėjo būti būrys jo bičiulių. Deja, kvietimu negalėjau pasinaudoti, nes kitos dienos rytą jau reikėjo palikti Prahą. Toje vakarienėje, rodos, dalyvavo Kostas Korsakas, nes kaip oficialus Sovietų Sąjungos delegacijos narys suvažiavimą paliko diena vėliau. O po poros dienų Prahoje jau dundėjo sovietiniai tankai ir profesorius Pavelas Trostas, kaip ir milijonai čekų, vėl pasijuto *blogai*.